

6.2 Кон'юнктура ринку банківських послуг

На сьогоднішній день в Україні продовжується формування засад ринкової економіки, які являються основою для створення конкуренції між учасниками ринку. Конкуренція на ринку банківських послуг набуває високого рівня та є досить виснажливою. У міжособистісній взаємодії вітчизняних банківських установ наразі спостерігається тенденція до посилення конкуренції, адже кожен з банків намагається опанувати найбільшу можливу частку ринку банківських продуктів і послуг, виборюючи при цьому між собою кожного потенційного клієнта.

За сучасних умов господарювання помітними є вагомі зміни у процесах банківської конкуренції як на національному, так і на світовому фінансовому ринках, що обумовлено певними особливостями функціонування банківських інститутів, на відміну від інших секторів економіки. Умови діяльності та фактори, які здійснюють вплив на загострення міжособистісної конкуренції фінансових установ, зокрема обмеження доступу до вільних кредитних ресурсів через стрімкий розвиток нових електронних і фінансових технологій, процеси глобалізації світового ринку фінансів, поява унікальних та індивідуальних банківських продуктів тощо, в свою чергу є чинниками зміни кон'юнктури ринку банківських послуг. Наслідком даних змін постає необхідність обрання банківськими установами таких стратегій розвитку, що будуть спрямовані, по-перше, на зайняття і утримання лідируючих позицій в конкурентному середовищі, по-друге, на постійний моніторинг змін кон'юнктури цього ринку.

Серед негативних факторів впливу на процеси формування кон'юнктури ринку фінансів, сегментом якого є ринок банківських послуг, виділяють неспроможність до адаптації в кризових та посткризових умовах господарювання, низька ефективність державного регулювання фінансового сектору, загальний економічний і політичний стан, і найвагомніше, відсутність застосування сучасних інтегрованих підходів в управлінні банківською установою як єдиним комплексом, що має здатність до самоорганізації власної системи.

Дослідження кон'юнктури ринків необхідно як для реалізації економічної політики держави так і для розробки ефективної стратегії діяльності та розвитку кожного окремого учасника ринку. Будь-то основного учасника, або посередника. Щодо банків, то вони саме є унікальними представниками ринків. Вони є і основними учасниками на своїх напрямках діяльності і основними фінансовими посередниками для всіх ринків економіки країни. Особливо складно це враховувати у своїй діяльності та маневрувати між правами та обов'язками за видами учасників на фінансовому ринку. До того ж регулятор діяльності є теж банком, хоча й особливим банком-центральною банком країни. Національний банк України в свою чергу виконує функції основного учасника ринку, фінансового посередника та державного регулятора.

Відповідно до того, що кон'юнктура ринку [495, с.68] розглядається у сукупності та взаємодії конкуренції і цінових характеристик, попиту і пропозиції актуальним для розгляду вважаємо визначення особливостей прояву цих елементів на ринку банківських послуг, факторів в межах саморегулювання ринку та регуляторних впливів.

Конкуренція на ринку фінансових послуг

Наявність конкуренції на ринках товарів та послуг забезпечує їх цивілізований, прогресивний рівень стану та розвитку. Саме для цього спрямовують відповідні впливи державних регуляторів на формування необхідних умов конкурентного середовища, відстежують параметри та характеристики кон'юнктури ринків.

Сучасні науковці розширили визначення терміну «конкуренція» відносно «банківської конкуренції». Це також, як і конкуренція на інших ринках товарів та послуг суперництво, змагання, боротьба, вид взаємодії за особливі позиції на ринку банківських послуг. Так, Л.О. Ковриженко [496] визначає банківську конкуренцію через рівень концентрації сегменту банківських послуг та посилення позицій найбільших банків, які створюють умови монополізації ринку. Можливість надання деяких послуг не тільки банками, а й

небанківськими фінансово-кредитними установами потребує розширення цього поняття. У своїх роботах О.В. Мірошніченко додає до поняття банківської конкуренції саме розуміння того, що це конкуренція ще й між банківськими і небанківськими фінансовими установами [497]. Закріплюючи це твердження, О.Д. Вовчак додає характеристику динамізму та безперервності конкуренції як процесу [498].

На законодавчому рівні України дано чітке визначення цього поняття, що відображено у законах України [499]. Конкуренція виражається у змаганнях між суб'єктами ринкових відносин щодо формування переваг окремих конкуруючих суб'єктів, що дає можливість обирати клієнтам чи покупцям того, хто пропонує найкращі умови обслуговування, або якість продукту [499]. Тож спільною рисою визначення даного поняття в законодавчих актах та в наукових працях є думка про суперництво та боротьбу учасників ринків для досягнення конкурентних переваг.

Конкурентна боротьба постає динамічним процесом, за якого відбувається взаємодія (у вигляді боротьби) між учасниками ринкових відносин задля отримання більш вигідних позицій і можливостей реалізації продукції та послуг, задоволення потреб споживачів товарів та максимізації прибутку. Серед суб'єктів конкуренції виділяються як продавці, так і покупці товарів, робіт, послуг. Конкуренція постає неконтрольованим фактором, що здійснює прямий вплив на діяльність будь-якої організації. Дане явище має два діаметрально протилежні наслідки:

- загострення виробничих і ринкових взаємовідносин;
- прискорення НТП і підвищення ефективності діяльності суб'єктів

господарювання.

Існує тісний зв'язок між конкуренцією та конкурентоспроможністю. Таким чином, конкурентоспроможність визначає здатність банківської установи витримувати конкуренцію на фінансовому ринку, базуючись на підтримання фінансової стійкості за таких факторів впливу: політичних, соціальних та економічних [500]. Відповідно до регламентації умов конкурентної боротьби

Законом України «Про банки і банківську діяльність», основою є саме об'єкт конкуренції – клієнт банку, а не конкурентна боротьба між банківськими установами [501].

Ще одним важливим фактором формування конкурентних умов на ринку України є присутність іноземного банківського капіталу [502]. Багато дискусій точилося щодо його присутності та можливих форм представлення в банківському секторі.

Наступним фактором, що формує конкурентне середовище на ринку банківських послуг[503], є присутність небанківських фінансово-кредитних інститутів.

Небанківські кредитні установи функціонують у секторі ринку позикових ресурсів, який протягом довгих років бум місцем активності тільки для банків, а за результатами розвитку інших учасників ринку змінює свою кон'юнктуру. Великої конкуренції міжбанками і фінансовими компаніями поки що немає. В той же час, необхідно зазначити, які спільні риси мають небанківські кредитні установи з банківськими установами щодо здійснення кредитних послуг:

- функціонують у тому ж секторі грошово-кредитного ринку, як і банки;
- в процесі формування своїх ресурсів небанківські фінансові установи випускають боргові зобов'язання, подібні банку, котрі менш ліквідні, ніж зобов'язання до банків, проте вони позиціонуються на ринку для надання аналогічної фінансової послуги;
- купують боргові зобов'язання, розміщують активи за різними напрямками діяльності, утворюючи аналогічно до банків зони отримання прибутку, проте вимоги небанківських фінансових інститутів менш ліквідні та більш ризиковані, аніж активи банків.
- їх діяльність щодо створення вимог і зобов'язань, базуються на тих само засадах, що і банки [504].

У таких умовах конкурентного впливу банки знаходяться у своєму міжбанківському [505] середовищі відповідно до тих видів діяльності, які для нього є особливим, наприклад, надання депозитних послуг, обслуговування

поточних рахунків клієнтів. Тоді саме банківські технології, унікальність та якість банківських продуктів, рівень обслуговування надають переваги кожному банку.

Що стосується конкурентного тиску, то тиск щодо пропозиції кредитів від фінансових компаній почав збільшуватися з 2018 року. Фінансові компанії кредитують як суб'єктів господарювання, так і фізичних осіб. Участь фінансової компанії у процесі надання споживчого кредиту достатньо зручне для усіх боків цієї угоди. Насамперед, покупець сплачує лише частину вартості товару, не потребує від нього внесення всієї суми, виробник одержує також одразу вартість продукції, котра дає змогу використовувати одержані гроші у операційній діяльності. Активно надаються грошові кредити фізичним особам. Найбільш ризиковим у цих операціях для клієнтів є те, що договір оформляють дистанційно без відповідної перевірки їх кредитоспроможності на невеликий період часу та з високими процентними виплатами і штрафами.

Для кон'юнктури саме кредитного ринку такий параметр як конкуренція знаходиться на високому рівні тільки за групами фінансових інститутів. А саме, конкуренція між банками та конкуренція між фінансовими компаніями. Питома вага кредитів, що надається фінансовими компаніями не перевищує 10 відсотків від обсягів кредитних ресурсів ринку. Тому в разі дослідження цих сегментів кон'юнктуру можливо розглядати як за кредитним ринком в цілому так за групами фінансових інститутів. В групі фінансових компаній в останні роки різко зростає попит та пропозиції щодо здійснення мікрокредитування фізичних осіб. У роботі вказаних установ є певні переваги у порівнянні з банками щодо отримання кредитів фізичними особами (табл. 1). Також є і суттєві недоліки, зумовлені специфікою діяльності вказаних фінансових посередників. Розглянемо порівняльну характеристику проведення кредитування банківськими установами та фінансовими компаніями.

Таблиця 1.

Переваги та недоліки отримання кредитів в банках
та фінансових компаніях

	Банківські установи	Фінансові компанії
Переваги	– можливість отримати більший обсяг кредиту; - довший термін повернення; – низька вартість ресурсів, що залучаються; – широке коло клієнтів; – більший рівень довіри до діяльності	– спрощені умови отримання кредиту; – не підпорядковуються нормативам, встановленим НБУ; – швидкість оформлення позик
Недоліки	– високі витрати на оформлення однієї операції; – складніші законодавчі вимоги до діяльності; – детальна перевірка кредитоспроможності позичальника; – триваліший термін видачі позики	– високі процентні ставки; – підвищений ризик; – висока вартість залучення ресурсів

Джерело: складено автором на основі [504,506]

Більшу частину приросту кредитів фізичних осіб фінансових компаній складають незначні за величиною короткострокові споживчі кредити (здебільшого до 30 днів, але менше - до 1 року). Найбільш суттєвим недоліком для клієнтів фінансових компаній є збільшення обсягу боргу в геометричній прогресії, коли сума процентів за позикою сягає 1000 відсотків впродовж відносно невеликого часу, приблизно у декілька місяців.

Отож, фінансові компанії фізичним особам надають здебільшого невеликі кредити на найкоротший термін для задоволення споживчих потреб. Популярність таких кредитів у споживачів, зумовлена значно простішими умовами одержання коштів та скороченням часу оформлення кредиту. Найчастіше, кошти надаються особам у котрих виникли строкові потреби (малозабезпечені громадяни, особи без постійного місця роботи або клієнти, котрі мали негативну кредитну історію у банках).

Фінансові компанії найчастіше "привертають" споживачів за допомогою пільгових періодів при видачі першого кредиту (зазвичай, його тривалість до місяця) чи першого пільгового кредиту, який передбачає сплату відносно

низьких процентів через визначений період на весь строк першого кредиту. Після завершення пільгового періоду (або у випадку видачі другого і подальших кредитів), плата за кредит істотно підвищується - на суму кредиту нараховують вищі проценти (сума процентів може складати, приміром 2% в день) за користування коштами і комісії. У випадку порушення графіку платежів фінансова компанія нараховує високі штрафи і пеню [506].

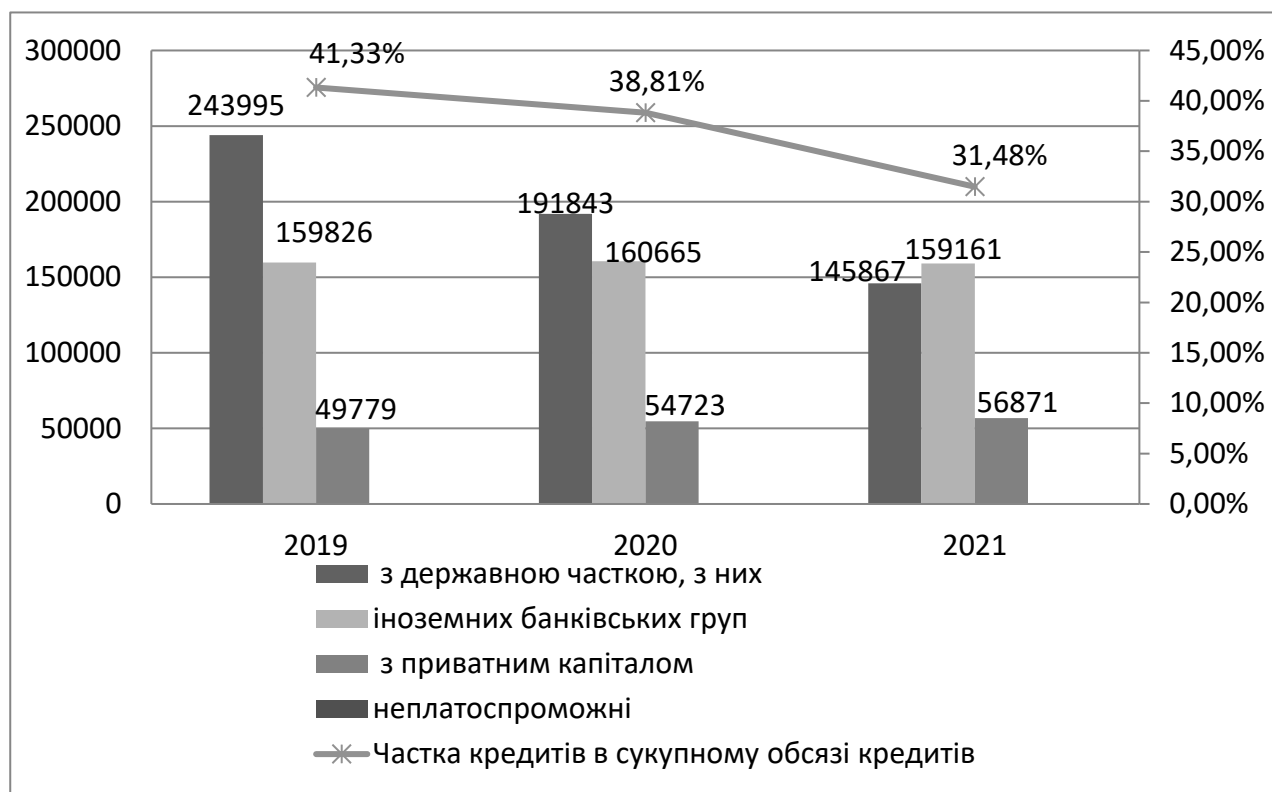
Національний банк України почав з 1 липня 2020 року виконувати регулюючі та наглядові функції по відношенню до багатьох фінансових установ, а саме до фінансових компаній, котрі активно кредитують клієнтів. Що стосується макрофінансових компаній, то вони кредитують насамперед фізичних осіб. НБУ має на меті здійснювати регулювання та розвиток підходів у процедурі ліцензування та спостереження на ринку небанківського кредитування, НБУ надасть можливість розвиватися та забезпечувати дотримання інтересів та прав споживачів на цьому ринку.

Присутність Національного банку України як державного регулятора на ринку поступово стабілізує ситуацію в цій діяльності. Особливо, це стосується воєнного часу, коли вимоги за прострочення виплат та повернення кредитних коштів мають бути призупинено [507]. Хоча за фактом це не зупиняє найбільш активних операторів з повернення боргів. Ще з березня 2022 року зміни законодавства України призупинили нарахування штрафів та пені за прострочення сплати кредиту. Заборонили збільшення процентних ставок до кінця дії воєнного стану та ще 30 днів після його завершення[508].

На кінець 2021 року кількість фінансових компаній становила 984 одиниці, у то же час, які надавали кредити суб'єктам господарювання та мали відповідні ліцензії було 753 одиниці [509]. На це вплинув процес отримання ліцензій за вимогами саме Національного банку України, які значно жорсткіші ніж у попереднього регулятора Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. Перший рік (2020 р) з отримання небанківських фінансових установ під своє регулювання НБУ проводив роз'яснювальну роботу та підготовку відповідних вимог та інструктивного матеріалу. А вже 2021 рік був

роком одержання нових ліцензій на всі види діяльності, від яких багато страхових компаній, фінансові компанії, кредитних спілок відмовлялися через те. Що вони не могли перетнути цей ліцензійний бар'єр. Діяльність тих компаній, які продовжували працювати за старими ліцензіями було призупинено. Інформацію про ці події Національний банк постійно оприлюднює на своєму офіційному сайті впродовж 2021-2022 років.

Переважає кількість кредитів надається банківським сектором фінансового ринку. Показником конкуренції на ринку банківського кредитування є питома вага кредитного портфелю груп банків диференційованих за критерієм власності капіталу (мал.1).

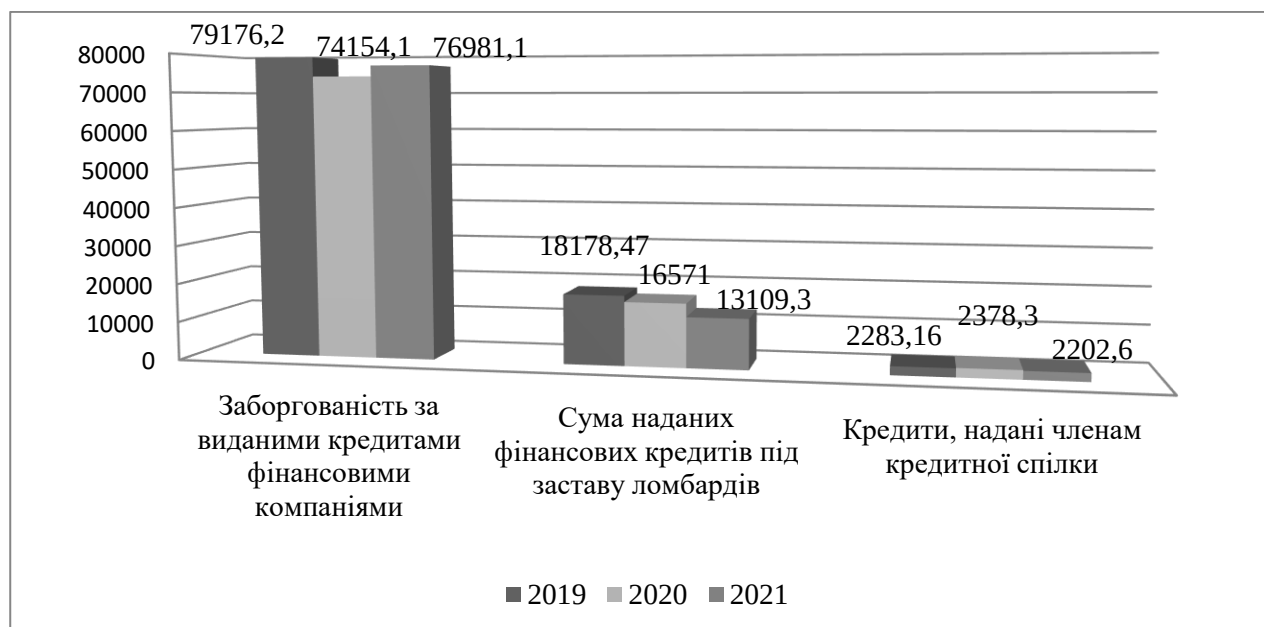
Малюнок 1. Динаміка обсягу кредитів банківського сектору України в іноземній валюті у 2019-2021 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано автором за даними [510]

Досліджуючи дані малюнку 1, можна зафіксувати спадну тенденцію обсягу наданих кредитів українськими банками в іноземній валюті упродовж 2019-2021 рр. Негативний приріст їх обсягу складає 91701 млн. грн., або 20,22%. Така ситуація складається через скорочення обсягу кредитів в іноземній валюті, наданого банками з державною часткою на 98128 млн. грн. (40,22%). При цьому

у банках з приватним капіталом їх обсяг зростає, тому утворюється позитивний приріст розміром 7092 млн. грн. (14,25%). Спадна тенденція їх частки у загальній сукупності кредитів є позитивним явищем, адже свідчить про зменшення потенційного збитку банків внаслідок зміну курсу обміну. Тому можна стверджувати про скорочення валютного ризику протягом 2019-2021 рр.

Обсяг кредитів, які надавались небанківськими установами поки що незначний. (мал.2) У той же час кредити надані суб'єктам господарювання надають можливість активізувати мікроекономічну діяльність. Значне збільшення кількості угод сприяє розвитку сучасних технологій: дає змогу укласти кредит онлайн, пройшовши швидку процедуру ідентифікації особи онлайн та одержати гроші миттєво на банківську картку.

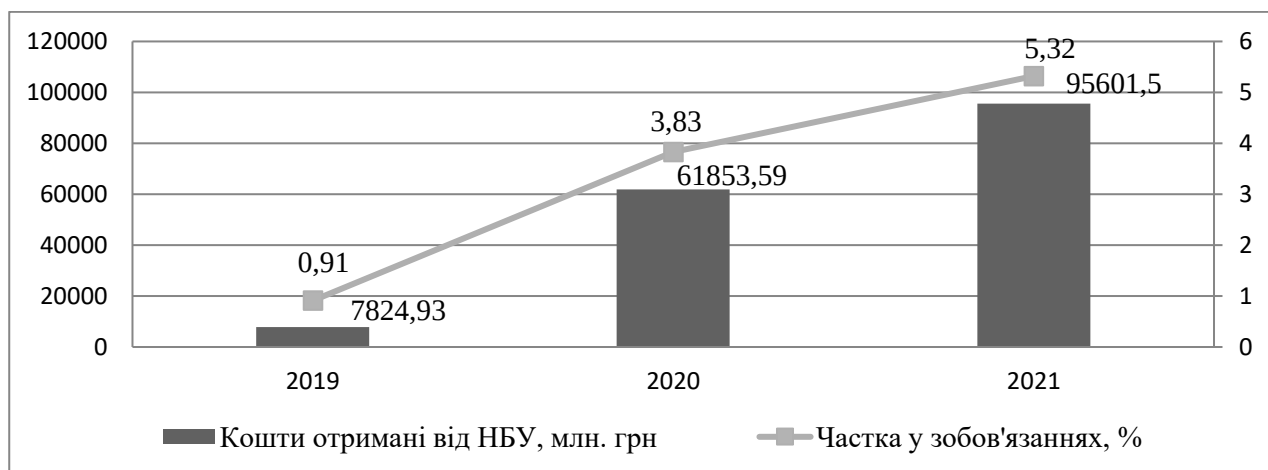
Малюнок 2. Динаміка кредитів, наданих небанківськими фінансово-кредитними установами у 2019-2021 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано автором за даними [510]

За структурою наданих кредитів різними небанківськими інститутами простежуємо неоднозначні тенденції обсягів заборгованості за кредитами, що надані фінансовими компаніями та кредитними спілками. Обсяг кредитів перших у 2019-2020 скорочується на 2,68%, а у 2020-2021 рр. зростає на 3,81%, тому за увесь період відмічається негативний приріст розміром 2195,1 млн. грн. (2,77%). Кредити, що надані кредитними спілками, навпаки, у перший період

зростають на 4,17%, а у наступний період – спадають на 7,39%, тому упродовж усього аналізованого періоду відбувається негативний приріст розміром 3,53%. Обсяг кредитів, що надані ломбардами має сталу спадну тенденцію, тому приріст за 2019-2021 рр. є негативним та дорівнює 27,89%. Спираючись на зазначені тенденції, можна стверджувати про скорочення потенційного сукупного обсягу кредитних ресурсів у 2019-2021 рр. на 7344,83 млн. грн. (7,37%).

Банки мають важливе джерело підтримки своєї ресурсної бази за рахунок міжбанківського кредитування (мал. 3), а також за рахунок підтримки з боку НБУ. Як було з'ясовано, у межах міжбанківського ринку джерелами кредитних ресурсів банківської системи є кошти Національного банку України та кошти банків.

Малюнок 3. Динаміка обсягу та частки коштів НБУ у 2019-2021 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано автором за даними[510]

Обсяг коштів, отриманих банками від Національного банку України в 2020 році значно зріс – у 6,9 разів, внаслідок чого зросла й частка у загальному обсягу зобов'язань банків на 2,92%. Це обумовлене запровадженням антикризових монетарних заходів. У період 2020-2021 рр. продовжувалась тенденція зросту коштів Національного банку України, тому приріст обсягу на кінець 2021 р. склав 54,56%, при цьому регулятор упродовж цього періоду із меншою інтенсивністю проводив операції з рефінансування банків задля посилення ефекту від підвищення облікової ставки та стримування інфляції.

Державна підтримка учасників ринку

Національний банк на ринку банківських послуг проводить операції з підтримання ліквідності та з мобілізації коштів банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів, перші з яких мають на меті нарощування ліквідності банківської системи, а другі – її поглинання. Так, до операцій рефінансування з підтримання ліквідності належать: кредити овернайт, тендери, операцій прямого репо та свопу, а також купівлі державних цінних паперів (табл. 2).

Таблиця 2.

Операції з підтримки ліквідності банків НБУ, млн. грн.

Інструмент	2019	2020	2021	Абсолютний приріст	Темп приросту, %
Кредит овернайт	39274,8	44213	17740	-21534,8	-54,83
Тендер	62731,1	123832,5	73493	10761,9	17,16
Пряме репо	-	-	-	-	-
Операції своп	31,6	-	-	-31,6	-100
Загальний обсяг наданих коштів	102037,5	168045,5	91233	-10804,5	-10,59

Джерело: розраховано автором за даними [510]

Упродовж 2019-2021 рр. простежується хвилеподібна тенденція загального обсягу наданих коштів за операціями з підтримання ліквідності банків Національним банком України. У 2019-2020 рр. відбувається збільшення загального обсягу на 66008 млн. грн. (64,69%), насамперед, через збільшення обсягу кредиту овернайт на 4938,2 млн. грн. (12,57%) та кредиту рефінансування шляхом проведення тендера на 61101,4 млн. грн. (97,4%).

Так, розпочинаючи із березня 2020 р. частоту планових тендерів з розміщення депозитних сертифікатів та з надання короткострокових кредитів рефінансування було збільшено вдвічі задля підтримки банківського сектору в умовах коронакризи. Також було подовжено строк надання цих кредитів спочатку до 30 днів, а пізніше – до 90 днів, що надало можливість банкам оперативного покривати касові розриви ліквідності.

З метою подолання кризових явищ та підтримки національної економіки Національний банк України запровадив ще механізм довгострокового

рефінансування строком від 1 до 5 років під плаваючу ставку та під заставу, що й для тендерних кредитів. Таких кредитів у 2020 році було надано у розмірі 48,5 млрд. грн. Додатково було запроваджено своп процентної ставки, призначенням якого є захист банків від процентного ризику.

Загальний обсяг виконаних заявок у 2020 році за проведеннями восьми аукціонів процентного свопу дорівнює приблизно 15,4 млрд. грн. У 2020-2021 рр. загальний обсяг операцій рефінансування НБУ скорочується на 10804,5 млн. грн. (10,59%), що пов'язано із регресією обсягів кредитів овернайт на 26473 млн. грн. (59,88%) та кредитів рефінансування шляхом проведення тендера – на 50339,5 млн. грн. (40,65%).

Як наслідок, загальний приріст обсягу рефінансування за аналізований період є негативним та складає -10804,5 млн. грн. (-10,59%). Зазначені тенденції пов'язані із тим, що Національний банк України прийняв рішення поступово відходити від тих антикризових інструментів, які було введено в умовах COVID-19. Економіка України 2021 року почала стабілізуватися, з'явилися прояви зростання, ліквідність банківської системи та значної частини фінансового ринку підтримувалась на достатньому рівні.

Необхідно дослідити «ціну» кредитних ресурсів Національного банку як елемент кон'юнктури ринку банківських послуг у вигляді процентних ставок за кредитами рефінансування у 2019-2021 рр. (табл. 3). Саме цінові параметри діяльності НБУ встановлюють один з параметрів кон'юнктури ринку. Такого джерела ресурсів поки що не існує для небанківських фінансових установ. Створення відповідних умов поповнення джерел для них є дискусійним питанням.

Таблиця 3.

Процентні ставки рефінансування банків НБУ, %

Процентні ставки	2019	2020	2021	Абсолютний приріст
Облікова ставка НБУ	13,5	6	9	-4,2
Середньозважена ставка за всіма інструментами, в т.ч:	18,35	7,89	7,67	-10,68

Продовження таблиці 3

- кредити, надані шляхом проведення тендерів	17,5	6,85	7,49	-10,01
- кредити овернайт	19,71	10,82	8,43	-11,28

Джерело: розраховано автором за даними [510]

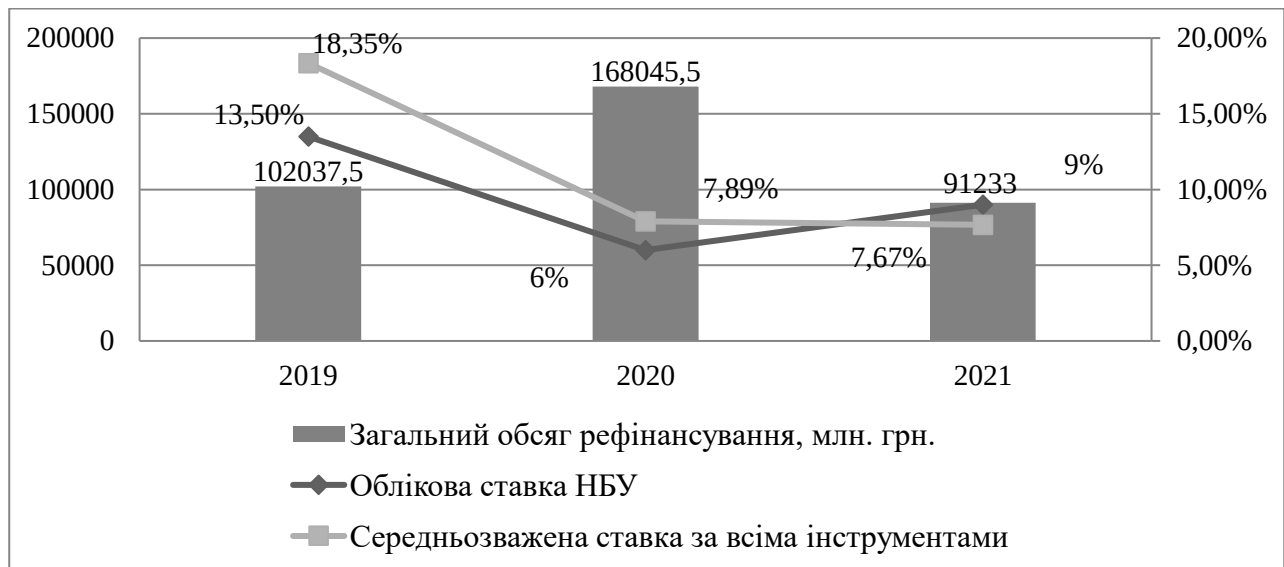
Простежується хвилеподібна тенденція облікової ставки Національного банку України (табл. 3, мал.4): у 2019-2020 рр. її розмір спадає на 7,5%, вказуючи на пом'якшення монетарної політики НБУ, а у наступний період – зростає на 3%, що свідчить про посилення монетарної політики задля нівелювання проінфляційних ризиків, поліпшення інфляційних очікувань і забезпечення стійкого зниження інфляції.

Зниження облікової ставки посприяло здешевленню кредитних ресурсів, про що свідчить середньозважена ставка за всіма інструментами рефінансування, рівень якої упродовж усього аналізованого періоду стало спадає й на кінець 2021 р. має негативний приріст у розмірі 10,68%. Ставка за кредитами, наданими шляхом проведення тендерів має аналогічну тенденцію облікової ставки: у 2019-2020 рр. відбувається скорочення на 10,65%, а у 2020-2021 рр. – зріст на 0,64% через збільшення вартості рефінансування.

Ставка за кредитами овернайт стабільно скорочується у 2019-2021 рр. й має негативний приріст у розмірі 11,28%. Банківські установи також залучають кредитні ресурси на міжбанківському ринку. Протягом 2019-2021 рр. розмірі 346926,3 млн. грн. (-63,82%), потім – зріст на 96294,7 млн. грн. (48,96%).

Обсяг міжбанківських кредитів спадає саме у період запровадження антикризових заходів щодо подолання негативних наслідків, спричинених пандемією COVID-19, оскільки банкам було вигідніше використати кредити рефінансування Національного банку задля оперативного регулювання ліквідності, аніж міжбанківські кредити, виходячи з того, що останні є дорогим джерелом капіталу. Оскільки банки прагнули до забезпечення та збереження надлишку ліквідності у цей період задля запобігання кризових явищ у економіці, обсяги наданих міжбанківських кредитів скоротились. Як наслідок, приріст кредитних

ресурсів протягом усього аналізованого періоду є негативним та дорівнює 250631,6 млн. грн. (-46,11%).

Малюнок 4. Динаміка рівня ставок рефінансування банківських установ України у 2019-2021 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [510]

Оцінка процесів розміщення та залучення кредитних ресурсів на міжбанківському ринку України протягом 2019-2021 рр.(табл. 4) надає можливість визначити особливості підтримки ресурсної бази банків. Обсяг строкових вкладів інших банків та кредити, що отримані від інших банків, зростає усього на 4,33%. У той же час строкові вклади інших банків та кредити, надані іншим банкам зростають аж на 71,99% за 2019-2021 рр. Іншими словами, банківська система на міжбанківському ринку переважно надає кредитні ресурси, аніж їх акумулює. Виходячи зі значення показників коефіцієнту співвідношення позик та депозитів на міжбанківському ринку можна стверджувати, що українські банки знизили свою здатність залучати кредитні ресурси задля виконання активних операцій та інтенсивність надання кредитів та розміщень вкладень в інших банках. Так значення коефіцієнту за 2019-2021 рр. зменшується на 0,27 одиниць та на кінець 2021 р. дорівнює 0,68.

Таблиця 4.

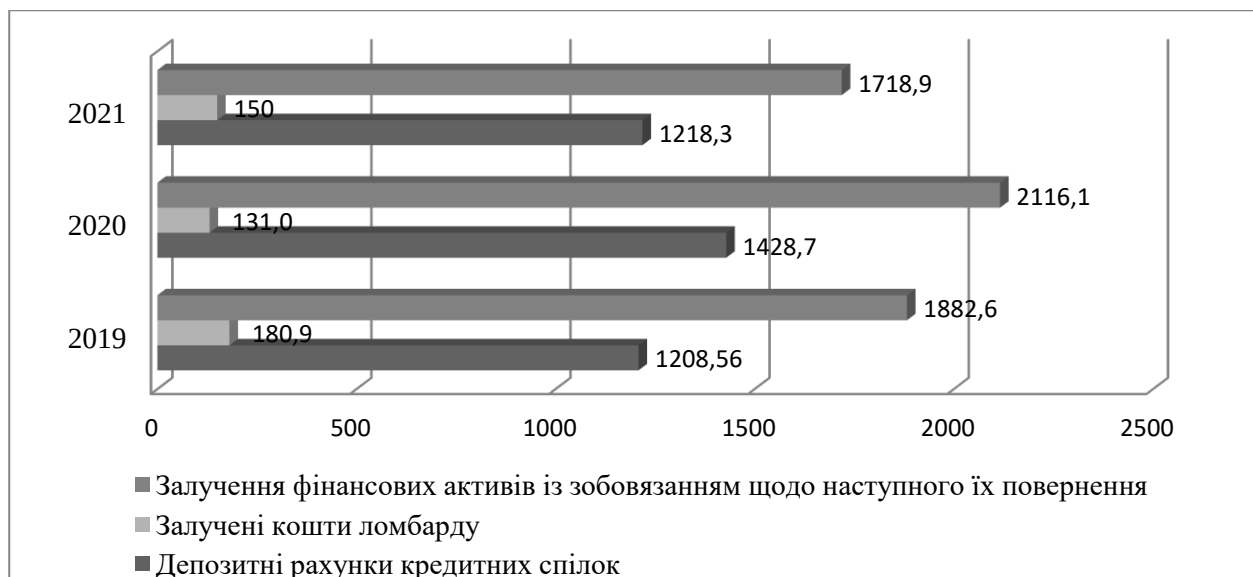
Показники діяльності банків на міжбанківському ринку України у 2019-
2021 рр., млн. грн.

	2019	2020	2021	Абсолютний приріст	Темп приросту, %
Строкові вклади (депозити) інших банків та кредити, що отримані від інших банків	23912	24235	24948	1036	4,33
Строкові вклади в інших банках та кредити, надані іншим банкам	34995	50376	60187	25192	71,99%
Коефіцієнт співвідношення позик та депозитів	0,68	0,48	0,41	-0,27	-

Джерело: розраховано автором за даними [510]

Учасниками кредитного ринку є також установи небанківського фінансово-кредитного сектору. На можливість ведення основної діяльності зазначених установ впливає обсяг залучених ними кредитних ресурсів. Динаміка обсягів наявних кредитних ресурсів учасників ринку небанківських фінансових послуг – кредитних спілок, ломбардів та фінансових компаній, – протягом 2019-2021 рр. (мал. 5) дає можливість простежити тенденцію зросту у 2019-2020 рр. та спаду у 2020-2021 рр. обсягу кредитних ресурсів фінансової компанії та депозитних рахунків кредитних спілок. Так, обсяг залучення фінансової компанії фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення, спочатку зростає на 233,5 млн. грн. (11,03%), а у наступний період спадає на 397,5 млн. грн. (23,13%).

Депозитні рахунки кредитних спілок у 2019-2020 рр. мають позитивний приріст обсягу на 220,14 млн. грн. (15,4%), а у 2020-2021 рр. негативний – 210,4 млн. грн. (-17,27%). Динаміка залучених коштів ломбардів має зворотню

Малюнок 5. Динаміка кредитних ресурсів небанківських фінансово-кредитних установ у 2019-2021 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано автором за даними [510]

тенденцію: спадає у 2019-2020 рр. на 49,9 млн. грн. (-27,58%) та зростає у 2020-2021 рр. на 19 млн. грн. (14,5%), тому приріст за увесь аналізований період є негативним та складає -30,9 млн. грн. (-17,08%).

Низький рівень обсягів кредитування небанківських фінансових інститутів не дає змоги виокремити цей сегмент на ринку кредитування як той, що підвищує рівень конкуренції, але він значно впливає на зміни в кон'юктурі ринку.

Кон'юнктура ринку в умовах присутності іноземного капіталу

Наявність іноземного капіталу на фінансовому ринку в цілому та на ринку банківських послуг надає конкуренції особливої гостроти. Це визиває багато дискусій щодо забезпечення стійкості вітчизняного капіталу. Особливо в період активного збільшення кількості учасників, за якими стоять іноземні власники та їх інтереси. Всі параметри кон'юнктури змінюються. Питома вага ресурсів в фінансових інститутах з іноземним капіталом, технології надання послуг, відповідний рівень безпеки приваблює клієнтів. Рівень оплати праці та можливість отримати досвід роботи з використанням зарубіжних технологій та організації процесів залучає до роботи працівників, як правило, вищого рівня. Цінова політика банків із закордонним капіталом може бути вигіднішою для

клієнтури, тому попит на пропоновані послуги також призводить до оточення клієнтської бази від вітчизняних операторів ринку до закордонних.

Для кон'юнктури ринку банківських послуг це стало позитивним моментом. Ринок вирівнявся і поступово наші банки підтягнулися у всіх цих аспектах до рівня закордонних учасників. Це дозволило швидше активізувати інтеграційні процеси у банківській сфері. Але рівень конкуренції залишився таким самим високим.

Слід додати, що усього в банківській системі було у 2019 році було 75 банків, з іноземним капіталом 35 банків, у 2020 році – 73, з іноземним капіталом 33 банки, у 2021 році – 71, з іноземним капіталом 33, а в травні 2022 року 69 банків, з яких 31 з іноземним капіталом[510].

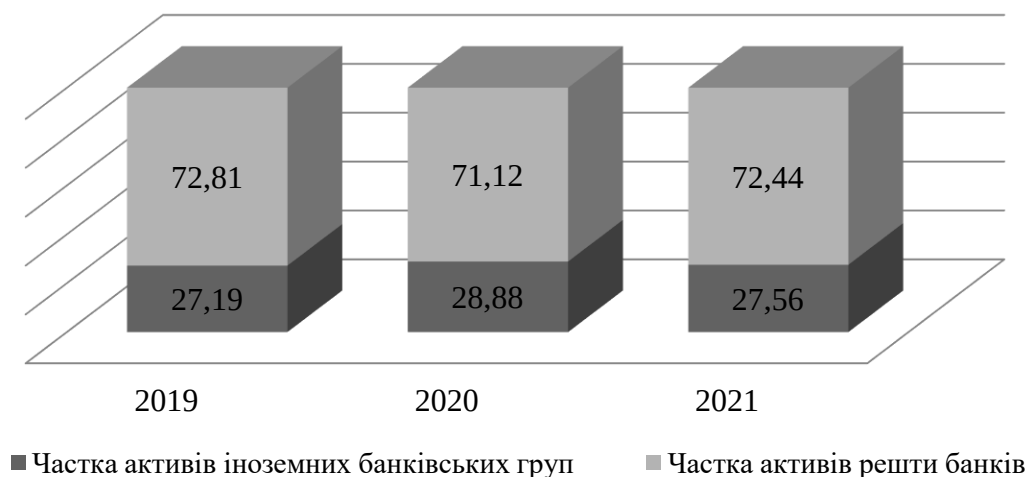
Тобто, можна сказати, що протягом аналізованого періоду, кількість банків скоротилася на 4 одиниці через неплатоспроможність та з ринку пішли банки з російським капіталом. Останні було ліквідовано в кінці лютого 2022 р. з початком війни[511].

Загалом частка активів іноземних банківських груп за аналізований період тримається на одному рівні. У 2020 році спостерігалось невелике збільшення частки активів банків з іноземним капіталом, а саме на 1,69%. У свою чергу, частка активів решти інших банків у цьому ж році зменшилась, що може вказувати на зміни у банківській системі вітчизняних банківських установ у період захворювань на COVID-19. У 2021 році частка активів українських банків зросла та становила 72,44%[510].

За період оздоровлення банківської системи за останні 6 років кількість банків з українським капіталом значно зменшена через визнання їх НБУ неплатоспроможними. У той самий час як банки іноземних банківських груп не зазнали впливу, а відтак і не покинули ринок, що свідчить про їх високий рівень надійності та прозоре ведення бізнесу.

Важливим для оцінки змін в кон'юктурі ринку банківських послуг є визачення динаміки активів та капіталу банків з іноземним капіталом (мал.6). Наслідком наявності іноземного капіталу у фінансовій системі країни є комплекс

покращень функціонування ринку та діяльності окремих учасників. У той самий час, особливо негативним може бути надмірна присутність капіталу будь-якої країни. Особливо, якщо ця країна має агресивні цілі щодо України. Загалом у структурі капіталу фінансового сектору країни присутність різних країн є досить рівномірною.

Малюнок 6. Структура активів банківської системи України
за 2019-2021 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [510]

Протягом аналізованого періоду активи банків з іноземним капіталом у 2019-2020 рр. збільшились на 98 473 545 млн. грн.(табл. 5). Так само підвищились зобов'язання та прибуток після оподаткування, а саме на 100 536 072 млн. грн. та 6 510 004 млн. грн. відповідно. Але, як ми можемо спостерігати далі, такі показники як – активи та прибуток після оподаткування у 2020-2021 рр. зменшились на 14 193 177 млн. грн. та 9 872 626 млн. грн. відповідно. На зниження показника активів вплинула пандемія COVID-19, яка сприяла зменшенню грошових коштів та їх еквівалентів, коштів в інших банках, цінних паперів, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід та цінних паперів, які обліковуються за амортизованою собівартістю.

У свою чергу, зобов'язання за весь аналізований період збільшуються на 50 320 949 млн. грн., що вказує на довіру до банків з іноземним капіталом у

період глобальної епідемії. Як ми знаємо, найбільше зобов'язань банки отримують від коштів клієнтів та коштів отриманих від НБУ.

Таблиця 5.

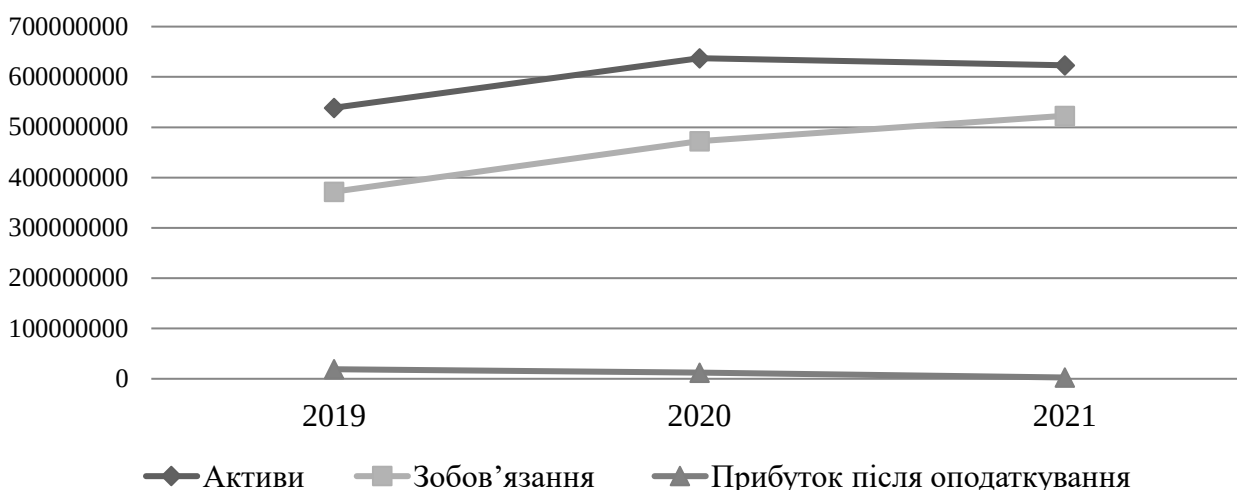
Розміри активів, зобов'язань та фінансового результату разом по банках іноземних банківських груп за 2019-2021 роки, млн. грн.

Показники	2019	2020	2021	2019/2020	2020/2021
Активи	538696908	637170453	622977276	98473545	- 14193177
Зобов'язання	371889597	472425669	522746618	100536072	50320949
Прибуток після оподаткування	19009175	12499171	2626545	6510004	-9872626

Джерело: розраховано автором на основі [510]

Слід додати, що найбільше у 2021 році вкладники довірили на зберігання свої кошти АТ «Райффайзен Банк», а саме 113 465 579 млн. грн. або 21,71 % від загальної суми зобов'язань, далі йде АТ «Альфа-Банк», у якого 80 792 919 млн. грн. або 15,46%, АТ «Укрсиббанк» з 67 779 837 млн. грн. або 12,97%, АТ «ОТП Банк» – 55 790 352 млн. грн. або 10,67% та АТ «Креді Агріколь Банк» – 49 159 943 млн. грн. або 9,4%.

Щодо прибутку після оподаткування у банків з іноземним капіталом, то тут відбулося те ж саме, що і з активами(мал.7). Тобто у 2019-2020 рр. він збільшився на 6 510 004 млн. грн., а ось у 2020-2021 рр. зменшився на 9 872 626 млн. грн. або на 78,99%. Зменшення прибутку пов'язане з відрахуванням до резервів, а також зниженням попиту на банківські послуги, яке призвело до зниження комісійних доходів. Найбільше зменшилось прибутку після оподаткування у АТ «Райффайзен Банк», аж на 3 588 551 млн. грн. або на 88,07% у 2020-2021 рр., далі йдуть АТ «ОТП Банк» – 1 206 292 млн. грн. або 69,58%, АТ «СІТІБАНК» – 1 241 628 млн. грн. або 93,47%, АТ «Укрсиббанк» – 922 856 млн. грн. або 70,34%, АТ «Альфа-Банк» – 455 770 млн. грн. або 39,47%.

Малюнок 7. Динаміка розміру активів, зобов'язань та фінансового результату разом по банках іноземних банківських груп за 2019-2021 роки, млн. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [510]

Тільки зобов'язання банків з іноземним капіталом за весь досліджуваний період зростають, а саме на 150 857 021 млн. грн. або на 40,57%. Таке збільшення пов'язане зі стійкою депозитною політикою банків та урегулювання макроекономічної ситуації НБУ у період COVID-19.

Активи та прибуток після оподаткування у 2020-2021 рр. зменшуються на 14 193 177 млн. грн. та 9 872 626 млн. грн. відповідно. Це пов'язано з невизначеністю діяльності банків в період COVID-19. Щодо прибутку від оподаткування, то він спадає через відрахуванням до резервів, а також зниженням попиту на банківські послуги, яке призвело до зниження комісійних доходів.

Визначення місця банків за показниками серед банків з іноземним капіталом за обсягом кредитного, депозитного портфеля та чистого прибутку. За результатами загального рейтингу лідерами стали – АТ «Райффайзен Банк» та АТ «Альфа Банк». АТ «Райффайзен Банк» має перші місця за обсягом кредитного та депозитного портфеля, а от за обсягом чистого прибутку він поступився тільки АТ «Альфа-Банк» та АТ «ОТП Банк», які у 2021 році отримали 699 016 тис. грн., та 527 430 тис. грн. відповідно, тоді як АТ «Райффайзен Банк» отримав тільки 486 279 тис. грн.

Слід додати, що АТ «ОТП Банк» йде наступним після АТ «Райффайзен Банк» та АТ «Альфа Банк», із сумою балів – 9. За обсягом кредитного портфелю він займає 3 місце, за обсягом депозитного портфелю – 4 місце, поступившись АТ

«Райффайзен Банк», АТ «Альфа Банк» та АТ «Укрсиббанк». За обсягом чистого прибутку він отримав 2 місце, випередивши АТ «Райффайзен Банк».

Фактори впливу на кон'юнктуру ринку банківських послуг

На співвідношення окремих елементів кон'юнктури ринку впливають різноманітні умови та фактори, які є складником формування конкурентного середовища.

Умовами формування конкурентного середовища є етап економічного циклу, етап життєвого циклу самого ринку, законодавча база щодо діяльності ринку банківських послуг.

Внутрішніми по відношенню до економіки країни та зовнішніми по відношенню до ринку банківських послуг визначають такі фактори як рівень та динаміка інфляції, темпи зміни ВВП країни, рівень доходів населення та прибутковості суб'єктів господарювання, регуляторні впливи з боку центрального банку.

Наразі економіка України характеризується такою фазою економічного циклу як спад (рецесія), що являє собою скорочення обсягів виробництва і відбувається спад ділової та інвестиційної активності. Внаслідок цього спостерігається зростання безробіття. Така фаза суттєво впливає на стан кон'юнктури ринку банківських послуг, а також на стратегію банків.

Відбувається скорочення обсягів кредитування, зростання відсоткових ставок по кредитах для того, щоб банки були в змозі залишатися прибутковими. Наступним є очікування скорочення депозитної бази банків, що є основою їх ресурсної бази

Валовий внутрішній продукт в Україні при своєму номінальному поступовому зростанні з 1 974 564 млн. грн. у 2019 р. до 5 259 574 млн. грн. у 2020 р. постійно знижувався протягом цих років у реальному вимірі [512]. Так різниця у 2019-2020 рр. між реальним та номінальним значення ВВП становила -7% - (-9)%, а в 2021 вона вже складає (-20)%

Прибутки великих та середніх підприємств (до оподаткування) зазнали

зниження з 620,5 млрд. грн. у 2019 році до 600,8 млрд. грн. у 2020 році під впливом пандемії COVID-19. Тенденція продовжувалась і в 2021 році. Нарешті війна 2022 року значно скоротила економічну активність країни [513].

Серед регуляторних впливів НБУ найчастіше згадують облікову ставку. Облікова ставка є одним із основних інструментів державного регулювання. Облікова ставка є базовим кількісним значення, за яким визначається рівень дохідності облігацій державної позики, ставок кредитування, за яким центральний банк надає кредити іншим банкам, за яким банки надають кредити своїм клієнтам. У той же час облікова ставка має перекривати очікуваний рівень інфляції. Якщо подивитися на тенденцію зміни облікової ставки за 10 місяців 2021 року, то можна визначити, що відбувається зростання.

Це можна підтвердити тим, що у січні 2021 року ставка становила 6%, а протягом 10 місяців цього року відбулось зростання до 8,5%, тобто прогноз щодо розвитку економіки не був оптимістичним і тому НБУ вимушений піднімати облікову ставку, така ситуація звичайно впливає на діяльність комерційних банків, небанківських фінансових установ.

Саме облікова ставка має забезпечувати адекватність ставок кредитування з урахуванням темпів інфляції, темпи якої протягом 2021 року зростали і набули на травень 2022 року 18%. Через це Національний банк України мав підвищити облікову ставку до 25% [514].

Однією з проблем формування конкурентного середовища на ринку банківських послуг є занадто велика питома вага державного капіталу. Це сталося через те, що АТ Приватбанк змінив приватну характеристику капіталу в державну. В умовах державного регулювання ринку державна власність не має бути присутня у великій кількості, не має бути монополістом надання яких-небудь послуг.

Саме диверсифікація капіталу, будь-то за характеристикою власності інших країн, будь-то власної країни, є однією з умов розвитку ефективного ринку.

Ще одним кроком із удосконалення регулювання фінансового ринку та ринку банківських послуг України є підвищення рівня капіталізації банківського сектору, який має прямий вплив на здійснення активних операцій банківських та небанківських фінансово-кредитних установ. Так, в умовах війни це може бути реалізовано за рахунок злиття та об'єднання недержавних комерційних банків. Хоча жорсткий напрям НБУ на зростання капіталу банків відсутній з 2021 року, але це потрібно для підвищення їх конкурентоздатності як щодо власних державних банків, так і по відношенню до іноземних банків. Це надасть можливість не продавати державні банки іноземним інвесторам і наражатися на ризики залежності від капіталу іншої країни.

Існування тісного зв'язку між сегментами банківського та небанківського секторів надає успішно реалізовувати заходи, що впливають на активізацію кредитної діяльності небанківських фінансово-кредитних установ.

Відносно ефективності функціонування міжнародного кредитування в Україні зазначимо, що недоліком виступає відсутність оцінки використання кредитних ресурсів, що надходять від міжнародних фінансових організацій, іноземних комерційних банків та урядів іноземних держав. Так, кошти, що позичені від іноземних кредиторів мають використовуватися за цільовим спрямуванням, згідно затвердженого кошторису, та відповідати затвердженим термінам. Адже невиконання зазначених умов призводить до нераціонального використання позичених коштів та утворення корупційних схем у взаємовідносинах, наслідком чого є майбутнє скорочення обсягів міжнародного кредитування через відмову кредиторів у наданні кредитних ресурсів Україні.

Аналогічна проблема виявляється також у державному кредитуванні: обсяг кредитів, що надані із Державного бюджету, не оцінюється експертами з позиції доцільного та ефективного їх використання. Тому утворюється потенційна загроза нераціонального використання кредитних ресурсів держави та приховування реальних фінансових результатів, що утворюються після використання державних кредитів. Тому продовження реалізації стратегії

прозорості фінансового ринку є ще одним напрямком підтримки курсу розвитку ринку та його кон'юнктури.

Таким чином, саме кон'юнктура ринку банківських послуг є індикатором як його стану, так і тенденцій змін, розвитку. Зміна кон'юнктури ринку виступає як наслідок реакції елементів кон'юнктури на зміни, що відбуваються під впливом екзогенних факторів, та як результат діяльності регуляторів. Важливу роль, в даному випадку, відіграє забезпечення своєчасного й ефективного реагування на трансформацію поведінки його учасників і зміну уподобань споживачів послуг ринку.

Проаналізувавши, яким чином розвивалися економічні процеси в банківському та небанківському фінансових секторах економіки за останні роки, вдалося виявити, що домінуючим чинником є конкуренція. Даний висновок підтверджується існуванням конкурентного відбору на вітчизняному ринку відповідних продуктів і послуг. Тож, за сучасних умов жорсткої конкуренції, міцні позиції на ринку утримують лише ті фінансові установи, які здатні швидко адаптуватися до змін і нововведень, при цьому ефективно використовуючи власний капітал, які мають у своєму розпорядженні сучасні інформаційні системи, які сформували якісний менеджмент та гнучку політику, що виважена стратегічно. Також, варто враховувати тенденцію до постійного підвищення якості фінансових продуктів і послуг та періодичного розширення їх асортименту, що, в свою чергу, забезпечує раціональну конкурентну боротьбу як за споживачів, так і за фінансові ресурси на ринку.

Створення конкурентних умов за підтримкою регуляторних впливів надає можливість вчасно реагувати на зміну кон'юнктури ринку на рівні окремих його сегментів. Необхідність моніторингу параметрів кон'юнктури ринку банківських послуг у взаємозв'язку між собою - це основа реалізації стратегії ринку і стратегії окремих його учасників.